

ANEXA 5

Venedi, Wandali, Winidi

- schiță -

Chestiunea etnonimelor central-europene care începe cu acel *Venedi* a lui Tacitus și se încheie (?) cu *Winidi*, la Fredegar, a mai fost atinsă în acest volum, în cel puțin două locuri: în Notele introductive, unde încercam să arăt dificultatea restabilirii conținutului real al numelui, cât și a implicării respectivului grup etnic în proto-istoria slavă; în Capitolul 4, care discută diversele nume etnice ale unor populații care au avut, sau se presupune că au avut legătură cu primele manifestări istorice ale precursorilor slavilor, așa cum rezultă din *Getica* lui Iordanes.

Chestiunea a preocupat intens ambii autori ai cărții, prilejuind mai multe consultări și schimburi de opinii, cât și câteva runde de cercetări suplimentare, fiindcă numele *venedi*-lor, în diversele forme cunoscute, a fost un nesecat izvor de confuzie pentru istoriografia modernă. Încet-încet problema a luat contururi mai ferme; chestiunea nu putea fi însă soluționată în interiorul unui capitol introductiv, nu putea fi discutată nici exclusiv sub specie lingvistică, nici nu era, de fapt, o problemă de arheologie, deși este plină de consecințe pentru perspectiva arheologică. Am ajuns astfel la concluzia că alunecoasa problemă merită un scurt *addendum*, la sfârșitul cărții.

Primul nume din titlul acestei schițe de studiu apare în *Germania* lui Tacitus, XLVI, pasaj pe care îl reproduc în traducere:

1. *Aici se isprăvește Suebia. Nu prea doresc să scriu despre semînțiile peucinilor, venedilor și fennilor, pentru că nu știu dacă sunt germani sau sarmați. Deși peucinii, pe care unii îi numesc bastarni, se aseamănă germanilor, în privința limbii, portului, locuinței și felului de a clădi case. Peucinii sunt cu toții murdari și lăsători; căpeteniile lor, datorită amestecului, prin căsătorii, cu sarmații, se slujesc așa încât să capete înfățișarea acestora.*

2. *Venedii au împrumutat multe dintre obiceiurile sarmaților. Deoarece ei cutreieră și jefuiesc înălțimile, munții și pădurile care se găsesc între peucini și fenni. Totuși ei pot fi socotiți germani, întrucât clădesc case statornice, poartă scuturi și se bucură când merg pe picioarele lor la iuțea, altfel decât sarmații, unde nu toate se petrec la fel, dat fiind că ei își duc viața în car și pe cal.*

Am transcris acest relativ lung pasaj pentru a da cititorului ocazia de a face propria estimare asupra credibilității opiniei exprimate de Tacitus, asupra *orientării*

sale în mediul pe care îl comenta. Din punctul meu de vedere, dincolo de discutabila confuzie între peucini și bastarni, textul este impecabil, relevând o perfectă înțelegere a diferențelor culturale fundamentale dintre sarmați și germani. Ezitățile sale, exprimate în chiar primele două linii, nu se datoză confuziei autorului, ci unei realități antropologice de *frontieră*, vorbind despre populații care nu sunt, în sens deplin, nici germanici, nici sarmatici (vezi craniile deformate ale peucinilor, după moda sarmatică).

Poziția geografică a acelor *venedi* am cometat-o deja pe larg într-o notă anterioară (pagina 7, nota 8), respectiv în proximitatea Carpaților nordici.

Aproape în același timp cu Tacitus – în fapt cu o generație mai timpuriu – vorbea și Pliniu cel Bătrân despre aceiași *venedi*, locuind pe malurile Vistulei (*Hist. Nat.*, IV, 97), în proximitatea sarmaților, iar Ptolemeu (sec. II, *Geographia*, III, 5, 21), numindu-i ușor diferit, *ovenedai*, îi plasează la malurile Balticii, care s-ar fi numit chiar *Golful Venedic*.

Același Pliniu vorbea însă și despre o populație cu nume similar, *veneti* (si *eneti*, în vorba grecilor), la care face referire la intermediarii comerțului cu chilimbar (*Hist. Nat.* XVII, 43); acea populație ar fi trăit în vecinătatea imediată a Mării Ioniene, adică Adriatica, la capătul drumului chihlimbarului, adică în chiar poziția orașului Veneția. Între *venedi* baltici și *veneti* adriatici nu pare să fie vreo legătură, alta decât cea etimologică (dintr-o rădăcină IE cu sensul „iubire”...), numele având probabil o veche origine celtică¹.

Tabula Peutingeriana, o colecție de hărți și rute militare din Imperiul târziu, dar cu datare nu tocmai certă², arată, la chiar începutul segmentului VIII (vezi fig. 37), o populație numită *venadisarmatae*, care s-ar afla la nord de (fosta) Dacia traiană și la vest și nord de „alpes bastarnice (sic)”³, adică, am zice noi, Carpații răsăriteni. Pe la jumătatea aceluiași segment (VIII, 4) găsim, într-o poziție marcată imediat la nord și vest de Delta Dunării, *venedi*. Sursa este, în linii mari, contemporană imperiului gotic al Amalilor.

---

¹ Influența celților asupra zonelor nordice ale Europei face obiectul a numeroase dispute științifice, cum ar fi cele legate de cazanul de la Gundestrup. Iată un exemplu, mult mai la răsărit, când Tacitus vorbește despre *aestii*: „O proslăvesc pe Mama zeilor. Ca semn al acestor datini, poartă chipuri de mistreți” (*Germania*, XLV, 2). Ambele elemente de mai sus sunt tipic celtice (Vertemont 2000, s.v. „mistreț” și Kernbach 1989, s.v. „mitologie celtică”).

² Se pare că documentul a cunoscut cel puțin două momente de redactare; unele date par a aparține începutului sec. III (de exemplu localitățile romane din Dacia traiană), însă altele trădează intervenții mai târzii (probabil în epoca lui Theodosius II, respectiv prima jumătate a sec. V). Autorii slavi preferă să folosească datarea primului „strat” (precum Kazanski 1999, 37), dintr-o pasiune protocronistă pe care o înțelegem. Pentru accesibilitate – vezi ECR, s.v. Tabula Peutingeriana, bibliografia problemei fiind însă enormă.

³ Astfel, după o populație dispărută deja de vreo trei veacuri, tot așa cum astăzi numim același lucru drept „Carpați”, după o populație dispărută de peste un mileniu și jumătate.

Următoarea sursă, și cea mai comentată, de-a lungul timpului, este Iordanes, autor cu o faimă proastă, parțial doar meritată, cum demonstrează enumerarea, în aceeași frază (*Getica*, V, 30), a numelor *Tyras* (ortografiat *Tyram*) și a lui *Danaster* (ortografiat *Danastrum*), adică numele vechi (grecesc) și nou (celtic?⁴) al unuia și aceluiași curs de apă, astăzi Nistrul. Iordanes amintește populații cu nume asemănător, respectiv și *veneti*, și *venethi*, sporind confuzia cometatorilor. Este însă de observat că Iordanes nu folosește aceste nume la întâmplare; astfel, forma *veneti* apare în *Getica* 148, 219 și 292, numai în legătură cu zone limitrofe nordului coastelor adriatice⁵, și forma *venethi* exclusiv în legătură cu neamurile continentale pe care le leagă, într-un fel sau altul, de *sclaveni* și *antes*. Că relația dintre cei trei termeni etnici (*venethi*, *sclaveni*, *antes*) e destul de confuză – e just, iar comentarii ample pe acest subiect se găsesc deja publicate de Florin Curta (2006, 34-35).

Aș dori aici să evidențiez un alt fapt, de natură, cred, să ilumineze puțin relația dintre etnonime. Numele lui Vinitharius, regele amal al ostrogoților de după invazia hunică, se pretează unor speculații, mai ales că ortografia numelui său fluctuează, apărând în cel puțin trei rânduri drept *Venetharius* (*Getica*, 248-250). Traducerea încercată a fost *învingătorul venethi-lor* și este perfect plauzibilă. Problema, cel puțin aparent, este că, din câte știm noi, Vinitharius i-a învins pe anți, nu pe venethi. Hermanaric, tatăl lui, i-a învins pe *venethi* (*Getica* 119), dar ar fi fost ciudat să-i fi dat fiului un nume de învingător, de la naștere; este mult mai plauzibil ca *Venetharius-Vinitharius* să-și fi luat acest nume de glorie – având curajul să-i zdrobească pe aliații hunilor, ceea ce avea să-i aducă moartea – după propria sa ispravă. Atunci? Există o singură explicație: cei pe care germanii îi numeau *venethi* erau numiți de huni *antes*; una dintre etimologiile propuse este referitoare la un termen altaic, cu semnificația *aliați, jurați*, iar el este de explicat în exact conjunctura creată de invazia hunică. Iordanes scria despre aceste lucruri la un veac și jumătate după evenimente, și nu mai înțelegea povestea numelor, știind doar că se vorbea, în tradițiile germanilor, și despre *venethi*, și despre *antes*; numele celor din urmă apare însă numai în legătură cu invazia hunică și pare să fie de origine hunică. După plecarea în masă a germanicilor spre vest, numele dat de ei acestei populații – *venethi* – se pierde, rămânând în uz cel folosit de huni, chiar și după dispariția acestora ca forță militară decisivă (fiindcă *hunii nu dispar din zonă*).

Următoarea ocurență a numelui se datorează – întâmplător? – unei alte povești germane: istoria spusă de cronicarul francilor, Fredegar, despre statul lui Samo (franc

⁴ Pare rudă bună cu Dunărea. Încă un caz în care putem suspecta celții de a fi lăsat urme, dacă nu în lexic, atunci în toponimie.

⁵ Iordanes, *Getica*, despre Ravenna (148), despre Aquileia, „metropolis Venetiarum” (219) și despre călătoria lui Theoderic (cel Mare) spre Italiam în secvența Sirmium-„vecinătățile Pannoniei”-„teritoriul veneti-lor” (292).

și el)⁶. Supușii lui Samo erau *Scravi*, numiți și *Winidos*, după mărturia cronicarului (Chronicon, XLVIII).

Povestiri relativ contemporane statului lui Samo documentează activități misionare la nord de Dunărea superioară (mijlocie?), relatând mai multe eșecuri de a-i aduce pe barbarii de acolo pe calea cea dreaptă, asociind, din nou, numele *sclavi* și *Winidi*. Mai ciudat, despre Sf. Rupert (sf. sec. VII) se spune că ar fi predicat la *Wandali*⁷. Termenul din urmă ar trebui să stârnească stupeoare (vandalii erau plecați în Spania, apoi Africa, de vreo trei veacuri, iar între timp „dispăruseră”), dacă nu am ști obiceiul epocii de a „antichiza”, mai ales acela de a folosi numele unor populații celebre, din trecut, pentru a nominaliza o regiune geografică, aceea unde populația străveche se ilustrase (de exemplu *Scythia*). Nu avem însă cum să nu remarcăm asemănarea frapantă a numelor (*venethi*, *venadi*, *wandali*), de unde se rostogolesc alte întrebări...

În perspectivă arheologică, împrejurimile Vistulei sunt caracterizate, în veacurile II-IV, prin cultura Przeworsk (vezi Anexa 1). Suntem departe a avea un consens asupra interpretării etnice a acestei culturi, existând opinii de toate felurile (celți, slavi, balți, germanici)⁸, însă opinia curentă în arheologia română atribuie această cultură vandalilor, grup de triburi est-germane (v. Anexa 2, s.v. vandali). Diversitatea acestor puncte de vedere ar trebui să avertizeze asupra faptului că un răspuns univoc este puțin plauzibil. Până spre anul 400 vandalii au fost grupul germanic continental aflat cel mai departe de granițele Imperiului roman și, în consecință, informațiile timpurii sunt foarte rarefiate. Dintre numele tribale considerate de istorici drept vandale, Tacitus amintește numai pe *lugi*⁹, de o manieră fugitivă, doar pentru a ne spune că erau vecinii goșilor, relație fructificată arheologic în vecinătatea culturală Przeworsk-Wielbark. Proximitatea este confirmată de Iordanes, cinci secole mai târziu, vorbind, de această dată, de *vandali*¹⁰. Când scria Iordanes, însă, vandalii plecaseră de mult, deveniseră celebri, iar statul vandal era, deja, la jumătatea veacului VI, o amintire consemnată de istorici. Este deci posibil – din nou! – ca Iordanes să fi folosit două nume – *venethi* și *vandali* – pentru una și aceeași realitate? Geografia sugerată de izvoare, pentru cele două populații, este aceeași, pe malurile Vistulei; cronologia lor pare aceeași, și unii și ceilalți având de înfruntat armele goșilor. Desigur, dacă vorbim despre vandali ca despre o *confederație*

---

⁶ Vezi detalii istorice în capitolul dedicat izvoarelor; vezi și Curta 1997.

⁷ Curta 2006, 59 cu nota 76.

⁸ Barford 2001, 24, sugerează că identificarea cu vandalii se poate baza pe dispariția subită a necropolelor Przeworsk, la începutul veacului V, sincron cu mențiunea migrației spre vest; vezi însă și p. 41, unde dezvoltă tezele autohtoniste ale școlii de la Poznań, care leagă, în „continuitate”, cultura Lusatiană (de epoca bronzului!) de Przeworsk și de slavii timpurii.

⁹ Tacitus, *Germania* XLIV.1 (*Trans Lygios Gotones regnantur*)

¹⁰ Iordanes, *Getica* 26.

de triburi, am putea să ne imaginăm că ambele sunt parte a acestei confederații; pe de altă parte, consonanțele care se rostogolesc peste veacuri – *venedi*, *vandali*, *venethi*, *wenidos* – sugerează că avem, înainte de orice, o problemă de ortografie, și ne luptăm, alături de Iordanes, cu tradiții diferite, în care numele popoarelor se învârtesc pe carusel.

Și, à propos de carusel, aș dori să închei cu o genealogie a lui Iordanes, care ne relatează, în bună tradiție biblică, ce regi au dat viață cui, generând șirul (pe care îl reproduc în original, să simțiți și dumneavoastră vertijul):

*Valaravans autem genuit Vinitharium: Vinitharius quoque genuit Vandiliarium: Vandalarius genuit Thiudemer et Valamir et Vidimir*¹¹

Neamurile amestecate ale Babilonului le găsim, pe numai două rânduri de regi ai goților; numele lor vin-pleacă, vin-pleacă, precum valurile care lovesc țărmul, țesând un poem barbar în limba latină, cu repetiții hipnotice și viziuni profetice: Valaravans are sonoritate baltică (dar sufixat germanic); Vinitharius – am văzut, este învingătorul *venethi*-lor; Vandalarius, natural, este învingătorul vandalilor (deci tot două entități distincte...); Thiudimer are un nume care înseamnă, de-a dreptul, „regele”¹²; iar Valamir și Vidimir aduc sonorități prea bine cunoscute pentru a mai fi comentate; sigur, vandalii și goții sunt de origine nordică, posibil scandinavă, iar numele varegilor aveau să semene, cum nu se poate mai natural; dar cum nu se poate mai tulburător...

---

¹¹ Iordanes, *Getica*, 79-80.

¹² Sau „Fiul regelui”. Dacă sufixele princiere –mer și –mir (cele din urmă prezente și în numele varege) sunt probabil particole indicând descența (precum –son în engleza modernă și limbile nordice actuale), *thiudans* înseamnă, pur și simplu, *rege* (Geary 2009, 72), derivând din *Theoda*, care în germana veche de sus este echivalentul grecescului *ethmos* sau latinului *gens*, indicând înrudirea, deci *tribul* (idem, 70). O altă observație interesantă față de secvența de nume reprodusă de Iordanes este că Vinitharius și Vandalarius au nume romanizate, dar cel mai vechi (Valaravans) și cele trei de la sfârșit – nu.

Figura 38.
Vandalii – așa cum au intrat în istorie:
Anul 455 – jefuirea Romei.

